

BADANIA NAD WYSOKOŚCIĄ ŚRODKÓW TRWAŁYCH W PAŃSTWOWYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH

Praca doktorska mgr inż. Aleksandra Pietraszewskiego.

Promotor: prof. dr Witold Staniewicz

Referenci: doc. dr Bohdan Kopeć

doc. dr Kazimierz Majewski

Obrona pracy odbyła się dnia 13. X. 1962 r.
w Wyższej Szkole Rolniczej w Poznaniu.

Streszczenie

Występujący w ostatnim okresie stały wzrost poziomu wyposażenia gospodarstw rolnych w środki trwałe oraz zmiana ich struktury w wyniku szybko postępującej mechanizacji powodują duże tempo wzrostu kosztów w postaci amortyzacji, remontów i ubezpieczeń. Wzrostowi kosztów środków trwałych nie odpowiadają jednocześnie proporcjonalne przyrosty dochodów gospodarstw względnie obniżenie się pozostałych nakładów, szczególnie pracy żywej w postaci płac. Warunki przyrodnicze i ekonomiczne gospodarstw przy ograniczonym powiązaniu poszczególnych działów i gałęzi wywierają przy tym wpływ na kierunki i wysokość uzyskiwanej produkcji i w konkretnych warunkach nawet ją limitują. Nadmierne przeto powiększanie środków trwałych w stosunku do uzależnionego od warunków naturalnych wzrostu produkcji i braku obniżenia się innych nakładów spowodować może pogorszenie wyników finansowych a nawet deficytowość gospodarstw rolnych. Zjawisko to wystąpić może tym bardziej, że dotychczas zaliczane w nakłady koszty środków trwałych nie odpowiadały rzeczywistej wysokości i były zaniżone. Ponadto raz wprowadzone do gospodarstw środki trwałe pozostają w nich przez wiele lat i z uwagi na swą dużą wartość „ciążą” na gospodarstwach o ile nie są do nich właściwych rozmiarach dostosowane.

Celem pracy jest przede wszystkim zbadanie następujących problemów:

- 1) które z czynników i w jakim stopniu oddziałują na kształtowanie się wysokości środków trwałych w gospodarstwach rolnych;
- 2) jakie są obecnie prawidłowości w kształtowaniu się wysokości i struktury środków trwałych i ich produktywność w poszczególnych typach gospodarstw oraz kierunki ich zmian;
- 3) w jakiej wysokości środki trwałe w poszczególnych typach gospodarstw obciążają swymi kosztami produkcję i do jakich granic mogą one wzrastać przy zachowaniu opłacalności w obecnych warunkach społeczno-ekonomicznych.

Badaniem objęto wyłącznie środki trwałe sensu stricto, do których zaliczono melioracje, budynki i budowle oraz inwentarz martwy. Jako koszty środków trwałych przyjęto amortyzację, remonty bieżące i średnie oraz ubezpieczenie.

Pracę oparto o dane liczbowe za lata gospodarcze 1957/8, 1958/9 i 1959/60 z 97 gospodarstw województwa poznańskiego. Stanowią one 32% gospodarstw Woj. Zjedn. wg stanu na 30 czerwca 1960 r. Pod względem wyposażenia w środki produkcji oraz osiągniętych wyników odzwierciedlają one pozostałe gospodarstwa.

Podstawowe dane liczbowe, na których oparto pracę uzyskano ze sprawozdań finansowych i rzeczowych badanych gospodarstw oraz z dostarczonych im arkuszy badawczych. Dodatkowe dane przyjęto ze sprawozdań Woj. Zjedn. PGR w Poznaniu oraz przedsiębiorstw skupujących produkty rolne.

Materiał liczbowy sprowadzono do porównalności przyjmując za podstawę układ cen z lipca 1960 roku. Skorygowano więc wyposażenie gospodarstw w środki trwałe

w ujęciu wartościowym, nakłady i dochody oraz wysokość produkcji i osiągnięte wyniki finansowe.

Z uwagi na cel pracy i jej zakres oraz posiadane materiały badanie przeprowadzono:

- a) w oparciu o dane finansowe średnie z 3 lat w ujęciu statycznym oraz częściowo dynamicznym;
- b) przy uwzględnieniu głównych proporcji w kształtowaniu się wysokości i struktury środków trwałych według wartości brutto i netto;
- c) oddzielnie dla gospodarstw bez gorzelní i z gorzelniami z uwzględnieniem w obu grupach występujących typów gospodarstw rolnych.

W pracy zastosowano generalnie metodę badania statystycznego niepełnego. Sposób rozwiązywania tematu jako całości oparto na teorii zależności. Polega on na badaniu kształtowania się udziału czynników produkcji w procesie produkcji i szukaniu układu, przy którym wysokość i struktura środków trwałych w praktyce gospodarstw jest najbardziej korzystna z uwagi na osiągnięte wyniki finansowe. Przy rozwiązaniu poszczególnych problemów stosowano szereg metod badawczych w zależności od możliwości ich zastosowania, wykorzystując w głównej mierze metody analizy statystycznej.

Osiągnięte wyniki odnośnie postawionego celu badań przedstawiają się następująco:

ad 1. Czynniki oraz stopień ich oddziaływania na wysokość środków trwałych w gospodarstwach rolnych:

1. Środki trwałe obok ziemi i pracy żywej stanowią podstawowy czynnik produkcji jako praca uprzedmiotowiona. Stosunek pomiędzy wymienionymi czynnikami nie jest wielkością stałą i ulega zmianie w zależności od wysokości i kierunków produkcji gospodarstw oraz od układu stosunków społeczno-ekonomicznych. Obok substytucji występuje pomiędzy nimi zjawisko komplementarności.

2. Wysokość środków trwałych związana jest głównie z obszarem gospodarstw, jakością gleb, poziomem produkcji, typem produkcji oraz wysokością pracy żywej.

3. Z uwzględnionych czynników najwyższy stopień korelacji z wysokością środków trwałych ma produkcja, typ produkcji oraz praca żywa. Obszar i jakość gleb wykazuje natomiast niższy stopień korelacji.

4. Czynnikiem dominującym w grupie gospodarstw bez przemysłu jest wysokość produkcji. Wykazuje ona najwyższy stopień korelacji również przy uwzględnieniu współczynników korelacji cząstkowej. Natomiast w grupie gospodarstw z przemysłem najwyższy stopień korelacji wykazuje praca żywa.

5. Czynniki te w głównej mierze decydują o wysokości środków trwałych w gospodarstwach rolnych. Wskazuje na to wysokość współczynników korelacji wielorakiej dla obydwu grup badanych gospodarstw. Działanie pozostałych czynników, których uchwycenie w liczby jest utrudnione, jest nieznaczące.

6. Ze zmianą poszczególnych czynników o jednostkę związane są określone średnie przyrosty środków trwałych. Wysokość tych przyrostów ulega zmianie wraz ze stopniem natężenia zmian poszczególnych czynników.

7. Na różnym etapie rozwoju gospodarstw zmienia się przeto czynnik dominujący, od którego zależy w głównej mierze kształtowanie się wysokości środków trwałych. Przy wysokim poziomie i specjalizacji gospodarstw czynnikiem dominującym staje się typ produkcji oraz praca żywa.

8. Kształtowanie się wysokości środków trwałych w zależności od omawianych czynników oraz istniejące tendencje wskazują na konieczność ścisłego powiązania i synchronizacji poziomu i wzrostu środków trwałych w gospodarstwach rolnych z tymi czynnikami i ich zmianą.

ad 2. Prawidłowości w kształtowaniu się wysokości i struktury środków trwałych w poszczególnych typach gospodarstw.

1. Układ czynników produkcji w poszczególnych gospodarstwach jest zmienny w czasie i określonych warunkach społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych przyjmuje odmienne proporcje. Gospodarstwa o zbliżonym układzie czynników produkcji w procesie produkcji stanowią typy gospodarstw, których zewnętrznym wyrazem jest zbliżona wartość ich cech rzeczowych i finansowych (struktura użytkowania ziemi, obsada inwentarza itp.).

2. W badanym okresie w woj. poznańskim występują następujące typy gospodarstw o odmiennym układzie czynników produkcji:

Typ I pastewno-zbożowy (nisko produkcyjny) o przewadze produkcji zwierzęcej,

Typ II zbożowo-wszechstronny (średnio produkcyjny) o równowadze produkcji roślinnej i zwierzęcej,

Typ III zbożowo-okopowy (średnio produkcyjny) z przewagą produkcji roślinnej,

Typ IV zbożowo-buraczany (wysoko produkcyjny) z przewagą produkcji zwierzęcej.

Typy gospodarstw nie są stałe i ulegają zmianie wraz ze zmianą społeczno-ekonomicznych warunków produkcji. Rozwój ekonomiczny gospodarstw i wzrost ich produkcji dokonywany jest poprzez zmianę typów czyli przez nasilenie i zmianę wzajemnych proporcji czynników produkcji.

3. Każdy z typów gospodarstw posiada inną wysokość oraz strukturę środków trwałych. Przy przejściu od typu pierwszego do czwartego wg podanej kolejności wysokość środków trwałych silnie wzrasta. Zmienia się przy tym jednocześnie struktura środków. Maleje udział inwentarza martwego a wzrasta wartość budynków i melioracji. Jednocześnie poziom uzyskiwanej produkcji w przeliczeniu na ha użytków rolnych zwiększa się prawie dwukrotnie.

4. Tempo wzrostu środków trwałych przy kolejnym przejściu od typów nisko produkcyjnych do wysoko produkcyjnych nie jest jednakowe. Niektóre z typów mają zbliżoną wysokość i strukturę środków trwałych. Wskazuje to na możliwości wzrostu produkcji gospodarstw przez zmianę ich typów bez potrzeby dużego wzrostu środków trwałych o ile warunki na to zezwolą.

5. Obecna wysokość i struktura środków trwałych w gospodarstwach ukształtowana została w odmiennych warunkach społeczno-ekonomicznych i nie odpowiada już w pełni dzisiejszej ekonomice gospodarstw rolnych. W wyniku przemian społecznych i ekonomicznych musi ona ulec zmianie w kierunku zmniejszenia udziału budynków produkcyjnych a wzrostu na to miejsce mieszkalnych i związanych z nimi urządzeń oraz wzrostu inwentarza martwego. Zmiany te dokonywać się będą bez szybkiego wycofania z produkcji już istniejących budynków produkcyjnych, stąd obciążenie gospodarstw środkami trwałymi będzie wzrastać szybciej niż wzrost produkcji powodując ujemne skutki finansowe.

6. Obok konieczności zmiany struktury środków występuje obecnie potrzeba odnowy już istniejących środków trwałych i to szczególnie w gospodarstwach wysoce produkcyjnych. Najbardziej zużyte są przy tym budynki mieszkalne i przemysłowe i to we wszystkich typach badanych gospodarstw. Odnowa ta musi być dokonana w najbliższych latach ze środków budżetowych. Dotychczas bowiem tworzony w gospodarstwach fundusz amortyzacyjny z trudem pokrywał remonty kapitalne.

7. W badanym okresie wystąpiło duże tempo wzrostu środków trwałych. W obydwu grupach w wyższym stopniu wzrosły one w typach gospodarstw nisko produkcyjnych o słabych glebach, przy czym najsilniej budynki, podczas gdy w wysoko produkcyjnych inwentarz martwy. Jednocześnie wystąpiło niekorzystne zjawisko w obydwu grupach zmniejszania się użytków rolnych. W wyniku tych zmian obciążenie środkami trwałymi jednostki powierzchni użytków rolnych gospodarstw silnie wzrosło.

8. Konsekwencją tego jest zmniejszenie się w badanym okresie produktywności środków trwałych, bowiem produkcja rosła wolniej niż środki trwałe. Tempo wzrostu środków trwałych w najbliższych latach musi przeto ulec zmniejszeniu z jednoczesną zmianą proporcji przy wzroście poszczególnych grup.

ad 3. Kształtowanie się kosztów środków trwałych i dopuszczalne granice ich wzrostu przy obecnych warunkach produkcji.

1. Wysokość kosztów środków trwałych zależy w głównej mierze od poziomu wyposażenia gospodarstw w środki trwałe i ich struktury, oraz rodzaju budownictwa. Przy przejściu od typów gospodarstw nisko produkcyjnych (pastewno-zbożowych) do wysoko produkcyjnych (buraczanych) wysokość kosztów środków trwałych w przeliczeniu na jednostkę powierzchni użytków rolnych wzrosła prawie dwukrotnie, natomiast w % wartości pierwotnej środków trwałych maleje. Gospodarstwa zbożowo-okopowe i buraczane mają bowiem bardziej trwałe budownictwo o dłuższym okresie używalności.

2. W strukturze nakładów koszty środków trwałych zajmują obecnie średnio około 20%, a względny ich poziom do produkcji wynosi 24%. Wraz z przejściem od typu pierwszego do czwartego poziom ten maleje z 35% do 18% w grupie gospodarstw bez przemysłu, a z przemysłem z 26% do 22%. Produkcja wzrasta bowiem szybciej ze zmianą typów według przyjętej kolejności niż koszty środków trwałych.

3. W ujęciu dynamicznym koszty środków trwałych w badanym okresie wzrosły szybciej niż produkcja mimo tendencyjnego zaniżania remontów bieżących, co świadczy o niewłaściwych zasadach systemu finansowego. Zwiększył się przeto nie tylko udział kosztów środków trwałych w nakładach, ale i ich względny poziom. Przy braku substytucji z pracą żywą spowodowało to zmniejszenie się efektywności nakładów i pogorszenie opłacalności produkcji.

4. W każdym z typów gospodarstw istnieją najbardziej korzystne granice wysokości kosztów środków trwałych i ich udziału w nakładach. Po przekroczeniu tych wielkości produkcja w badanych gospodarstwach jest deficytowa.

5. Racjonalna wysokość kosztów środków trwałych pozwala jednak na zachowanie opłacalności produkcji tylko wówczas, gdy gospodarstwa w typie nie przekroczą granicy wysokości pozostałych nakładów dla typu. Wzrostowi bowiem tych nakładów w typach bez ich zmiany odpowiadają coraz to mniejsze przyrosty dochodów. W obecnych warunkach w każdym z typów występują granice nakładów, których przekroczenie powoduje deficytowość.

6. W ujęciu dynamicznym efektywność nakładów pracy i materiałów w badanym okresie systematycznie maleje. Wskazuje to, że w obecnych warunkach produkcji gospodarstwa w typach zbliżyły się już do granicy wzrostu nakładów pracy i materiałów, a dalsze zwiększanie ich, aczkolwiek prowadzi do wzrostu produkcji, to jednak staje się mniej opłacalne. Wskazuje to na konieczność reorganizacji gospodarstw zgodnie z prawidłowością wzrostu efektywności nakładów wraz ze zmianą typów. Ostateczną granicą wzrostu kosztów środków trwałych jest nieprzekroczenie efektywności nakładów pracy i materiałów w typie.

7. Kształtowanie się granic kosztów środków trwałych wskazuje jednocześnie na dopuszczalne obciążenie ha użytków rolnych środkami trwałymi. Badane gospodarstwa pastewno-zbożowe i zbożowe wszechstronne granice te już przekroczyły. Dalsze przeto powiększanie środków trwałych w tych typach gospodarstw bez ich reorganizacji prowadzić będzie jeszcze do większej ich deficytowości. Obciążanie tych gospodarstw środkami trwałymi z uwagi na niską efektywność nakładów uzależnioną od jakości gleb i dużego udziału w obszarze produkcji trwałych użytków zielonych nie może być wzorowane na gospodarstwach okopowych względnie buraczanych. W pozostałych typach niektóre gospodarstwa mogą jeszcze zwiększyć środki trwałe bez zachwiania ich równowagi finansowej.

8. Granice obciążeń gospodarstw środkami trwałymi nie są stałe i ulegają one zmianom wraz ze zmianą typów gospodarstw, wprowadzeniem substytucji z pracą żywą, zwiększeniem gospodarności oraz zmianą społeczno-ekonomicznych warunków produkcji. Przeto przy niezmienności tych ostatnich dalszy wzrost środków trwałych uzależniony jest już obecnie od zmniejszenia udziału w produkcji pracy żywej oraz od zmiany typów gospodarstw czyli reorganizacji ich w kierunku bardziej intensywnych i wysoce produkcyjnych. Z uwagi na zmienność typów, niekoniecznie muszą to być typy gospodarstw wysoce produkcyjnych istniejące obecnie.

Przedstawione w skrócie wyniki dotyczą głównych problemów w pracy. Opracowanie ich wymagało rozpatrzenia szeregu innych, jednakże tematycznie schodzą one na plan dalszy, przeto nie zostały uwzględnione w niniejszym opracowaniu.

Aleksander Pietraszewski